Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Նորերից մեկը

Օրը մթնեց: Ծանր, վշտալի օր . նա անցավ . . . Գիշեր է, կլուսանա, արեգակը դուրս կգա, և դարձյալ կսկսվի նույն տաղտկությունը, նույն ձանձրալի կյանքը, որն ահա ուղիղ հինգ տարի է նրան մաշում է: Անհնարին է այդպես շարունակել, այդ արդեն չափազանցություն է, ստորություն է և, վերջապես, անբարոյականություն է: Դառն է այդ ճշմարտությունը, բայց ճշմարտություն է, և, վերջապես, ժամանակն է ուղիղ նայել այդ ճշմարտության երեսին: Հարց . ի՞նչ է անում նա, ո՞ւր է գնում, ինչո՞ւ համար է ապրում: Գտել է . խնդիրը հենց այդ չորս բառերի մեջ է կայանում: «Ինչո՞ւ համար է ապրում», այսինքն, ի՞նչ է նրա գոյության նպատակը: Մի՞թե միայն ապրելը: Բայց լոկ ապրելն, արդյոք, կարո՞ղ է բարոյական մարդու կյանքի նպատակ լինել: Ոչ: Ապրել միայն ապրելու համար այդ ստոր և զզվելի կյանքն է, որ արժանի է միայն անբան կենդանուն: Բայց ի՞նչ ասել է կյանքի նպատակ: Նա մարդկային գոյության հենարանն է: Սուտ է, որ ասում են, թե կան մարդիկ առանց նպատակի: Նա չի հավատում: Աննպատակ կյանքը մահ է: Հարուստի և աղքատի, տգետի և իմաստունի, բարոյական

մարդու և անբարոյականի կյանքն ունի որևէ հենարան: Ամեն մարդ ձգտում է հասնել յուր ցանկացածին, և ահա այդ ցանկացածին հասնելու հույսն է, որ պահում է յուրաքանչյուրի գոյությունը: Հակառակ դեպքում, նա չի կարող ապրել, կանհետանա, կշոգիանա յուր անբովանդակ կյանքի անբովանդակ տարածության մեջ: Բայց ի՞նչ է նա: Ոչինչ . դատարկ տարածություն, եթերական էություն:

Քամալյանը բարձրացավ աթոռից, որ դրած էր փոքրիկ, հնամաշ գրասեղանի քով: Այդ սեղանի վրա դարսված էին անկանոն կերպով զանազան բովանդակության, մեծ ու պստիկ, կազմած ու անկազմ գրքեր, լրագրերի թերթեր, մի քանի գրչակոթեր, մի հայելի և ուրիշ հարկավոր ու անպետք իրեղեններ: Իսկ սեղանի առաջի կողմում, աթոռի դեմ ընկած էր մի բաց ձեռատետր:

Այս Քամալյանի հիշատակարանն էր:

Փոքրիկ ապակյա հասարակ կանթեղն աղոտ կերպով լուսավորում էր նեղ և ցածր առաստաղով սենյակը: Ձեռները դնելով վարտիքի գրպանները, գլուխը թեքելով դեպի կուրծքը, Քամալյանը սկսեց քայլել սենյակի մի անկյունից դեպի մյուսը, հետ ու առաջ: Նրա դեմքը գունատ էր, նրա պայծառ ճակատը կորցրել էր յուր պարզությունը և ծածկվել այնպիսի կնճիռներով, որոնք երևում են միայն տարիքն առած մարդկանց ճակատի վրա: Բարակ սևագույն հոնքերի տակից նայող մուգ աչքերը, զրկվելով իրանց նախկին կրակոտ փայլից, ընկել էին խոր խորշերի մեջ: Երկու խոշոր գծեր այդ աչքերը բաժանում էին սփրթնած երեսի մյուս մասից:

Մի քանի րոպե լուռ ու մունջ շրջելուց հետո, Քամալյանը կրկին մոտեցավ սեղանին: Նա սկսեց թերթել սեղանի վրա դրած ձեռատետրը, երբեմն ձեռը տանելով ճակատին և հետ դարսելով երկայն, փայլուն ու կակուղ մազերը, որոնք շուտ-շուտ ցրվում էին առաջ:

Հեռացի՛ր աչքիցս, գոչեց նա հանկարծ, հիշատակարանը ձգելով սեղանի մի անկյունը:

Այն ավելի կրկնապատկում էր նրա վշտերը, երբ աչքի առջև էր: Այն հիշեցնում էր նրան յուր պախարակելի անցյալը, պատկերացնում էր նրա առջև մի դատարկ, մի հիմար կյանք, և ինքն իսկ քննադատում այդ կյանքը: Պիտի չորանար այն ձեռը, որ գրել
էր այդ թերթերը, այն ձեռը, որ անշունչ առարկայիդ բերանը լեզու է դրել, որպեսզի այսօր այդ լեզվով անեծք կարդացվի նույն այդ ձեռը բանացնողի դեմ: Եվ ի՞նչ ես դու, զզվելի թղթի կտոր: Ի՞նչ ես դու և ի՛նչ են ահա սրանք (Քամալյանը ձեռքը մեկնեց դեպի մեծակազմ գրքերը), որոնք խաբում են

մարդկությանը, բախտավորություն են խոստանում, իսկ հետո դառնություն և կսկիծ են տալիս այդ բախտավորության փոխարեն: Բայց ո՛չ, դուք, թղթեր, մեղավոր չեք . մեղավոր են դարձյալ նրա նման զզվելի կենդանիները, մեղավոր է մարդ կոչված ստոր արարածը: Այո՛, մեղավոր են նրանք, որոնք սևացնելով իրանց կեղտոտ մատներով ձեր լույսի նման մաքուր երեսը, հավաքում են ձեզ միասին, սփռում են աշխարհի չորս կողմերը նրա նման անօգուտ արարածների թիվը ավելացնելու և մարդկության թշվառությունը բազմապատկելու համար:

Մտաբերում է նա, երբ յուր պատանեկության օրերում, վարակված ընկերակիցների սովորությունից, ահա այդ սևացրած թերթերից մի կապ դրած առջևը, ժամերով կարդում էր, մայրը միշտ կրկնում էր . «որդի, խնայի՛ր քեզ, սիրտդ մի՛ մաշիր այս գիր ու գրյանքով»: Այն ժամանակ մոր այդ խոսքերը նրան ծիծաղեցնում էին: Նա զվարճանում էր այդ կնոջ միամտությամբ, որ չգիտեր «Գիր ու գրյանքի» արժանավորությունը, նրանց օգտակարությունը: Տասը տարի է անցել այդ ժամանակից, նրա մայրն արդեն մեռած է, և այժմ Քամալյանն ուրիշ կերպ է հասկանում նրա խոսքերը: Նրա մայրը միամիտ չէր, ոչ, այլ ինքն էր հիմարը, որը նրա տգետ խոսքերի մեջ թաքնված խոր իմաստությունը չգիտեր: Այո՛, չգիտեր, խորասուզված ընթերցանության մեջ, ոչինչ ուրիշ բան չէր ուզում հասկանալ, ոչնչի և ոչ ոքի չէր հավատում, բացի նրանից, ինչ որ ասում էին այս «գիր ու գրյանքը»: Այսօր ամեն ինչ անցած է, այլևս մայրը նրա կողքին նստած չէ, և նա չի կարող, նրա խրատը կատարելով, մխիթարել նրան: Այժմ ուշ է, ամեն բան վերջացած է, և նա . . .

Մի ուժգին ապտակ տալով ճակատին Քամալյանը վեր թռավ աթոռից և սեղանից վերցնելով մի ծխախոտ, վառեց ու սկսեց ծխելով հետ ու առաջ շրջել: Նա ավելի ու ավելի գունատվում էր, մտաբերելով

յուր անցյալը, յուր մանկությունը, այն օրերը, որոնց նա վերադարձնել կցանկանար, բայց չէր կարող: Այդ օրերը նրա համար մի-մի ասեղներ էին, որոնք ցցվելով նրա ուղեղի մեջ, բորբոքում էին նրան:

Նա ծխում էր անսովոր կերպով: Վառելով ծխախոտը, նա մի քանի անգամ այնպիսի ագահությամբ քաշեց, որ պապիրոսի կեսը ծուխ դառնալով, անհետացավ: Ինչպես մի մարդ, որ երկար շնչարգելությունից հետո, լիքը

բերանով կլանում է թոքերը միանգամից օդի ահագին քանակություն, Քամալյանը ծխախոտի ծուխը յուր շնչի բոլոր զորությունով ծծում էր ներս: Կարծես, կամենում էր այդ դառն ծխով թունավորել և սպանել այն վշտերը, որոնք դարսվել էին նրա ճնշված սրտի վրա, և արմատախիլ անել այն մտածմունքները, որոնցով ծանրաբեռնվել էր նրա ուղեղը: Բայց չէր լինում, ծխախոտը չէր օգնում, նրա վշտերը և մտածմունքները մնում էին միևնույնը . նրանք չէին թուլանում, չէին պակասում, միայն ավելի գրգռվում էին: Եվ Քամալյանը հաղթված, ճնշված նրանց ներքո, չգիտեր ինչ աներ, ինչպես կրեր նրանց ծանրությունը: Նա կրկին մոտեցավ սեղանին և կրկին սկսեց յուր անգութ դատաստանը յուր անցյալի և ներկայի վրա:

Համեմատե՞լ եմ, արդյոք, ինձ ուրիշ ինձ նման արարածների հետ, գտե՞լ եմ, արդյոք, իմ մեջ այն հատկությունները, որոնցով ես նմանվեի այժմյան մարդկանց, որոնք իմ կյանքը կապեին այդ մարդկանց հետ: Կա՞ն, վերջապես, ինձ նման ուրիշ մարդիկ: Այո՛ և ոչ: Այո՛, որովհետև բոլոր իմ ճանաչած մարդիկ առանձնապես վերցրած ունին իմ հատկություններից որևէ մեկը: Ո՛չ, որովհետև չկա մի մարդ, որ պարունակեր յուր մեջ այն բոլորը, ինչ որ ես եմ պարունակում իմ մեջ: Ինձ նման չկա մի ուրիշը, և ի՞նչ եմ ես: Ամենայն ինչ և ոչինչ: Այդ հաստատում է այս անողորմ, անգութ վկան, իմ նախատելի անցյալի այս արհամարհելի նկարագիրը:

Քամալյանն, այս ասելով, ձեռը դարձյալ մեկնեց հիշատակարանին, վերցրեց նրան և, դնելով յուր առջև, կրկին սկսեց թերթել: Կանթեղի աղոտ լույսը ընկավ հիշատակարանի մանր տառերով գրված տողերի վրա: Նա շարունակում էր թերթել, երբեմն կանգ
առնելով այս ու այն երեսի վրա և կարդալով: Այդ ժամանակ նրա դեմքն ավելի այլայլվում էր, նրա ճակատի կնճիռները մոտենում էին իրարու և սեղմվում, երեսի գծերն ավելի ու ավելի խոշորանում: Այդ նրա հոգեկան խորին հուզումը, նրա ներքին ալեկոծությունն էր: Հիրավի, հիշատակարանի ամեն մի երեսը, մտաբերելով նրան յուր կյանքի այս կամ այն ժամանակամիջոցը, գրգռում, եռապատկում էր նրա վրդովմունքը, լեցնում էր նրա դառնության բաժակը: Կարծես այս լուռ ու մունջ սև տողերը մի-մի թունավոր սողուններ լինեին, որոնք սողալով նրա մարմնի վրա, ծակծակում էին նրան իրանց թունավոր ասեղներով:

Հինգ տարի է, որ նա մտել է կյանքի մեջ: Ի՞նչ է արել այդ հինգ տարվա ընթացքում հասարակության համար, ի՞նչ օգուտ է տվել նրան: Ո՛չինչ, բացի վնասից: Բայց չէ՞ որ նա կամենում էր օգտակար լինել և դեռ ուսումնարանի նստարանի վրա, յուր երևակայության մեջ ստեղծում էր յուր ապագա «հասարակական գործունեության» համար հարյուրավոր ծրագիրներ: Ո՞ւր են այդ ծրագիրները: Չկան նրանք, շոգիացել են: Ինչո՞ւ: Որովհետև . . . այո՛, որովհետև նա այդպես չէր հասկանում կյանքը, որովհետև նա թափանցելի օդի մեջ կամենում էր ամրոց կառուցանել: Նա կարծում էր, թե կարող է կյանքը ծառայեցնել յուր նպատակներին: Պատանեկական երևակայություն, ի՛նչեր չես ստեղծում դու, ի՛նչ հսկայական խոչընդոտներ չեն փշրտվում, խորտակվում քո առջև: Ա՛խ, տեր աստված, գլուխը պտտում է, աչքերը մթնում են, երբ նա մտածում է այդ մասին: Ի՛նչ անի, գիշերն անցնում է . լույսը մոտենում է, ամենքը քնած են անդորր հոգով, ամենքը ցերեկվա իրենց աշխատությունից հոգնած, հանգստանում են: Իսկ նա ինչ է արել, որ այդքան հոգնել, թուլացել է, և ի՛նչ պիտի անի վաղը: Դարձյալ պիտի նստի այստեղ, այս տաղտկալի, ձանձրացուցիչ սենյակում, կարդա, կարդա ու կարդա տակն ու վեր, մի հինգ տող այս գրքից, հինգը մյուսից: Տեր աստված, համբերություն էլ չունի մի գիրք մինչև վերջը կարդալու . . .

Քամալյանը կրկին բարձրացավ տեղից և սկսեց շվարված շրջել հետ ու առաջ, ինքն իրեն անդադար կրկնելով . «մի՞թե, մի՞թե չկա մի ելք»: Հետո նա հուզված մոտեցավ վառարանին և մեջքը
տալով պատին, դարձյալ խորասուզվեց յուր դառն մտածողության մեջ:

Հարկավոր է, հարկավոր է անպատճառ դուրս գալ այդ ծանր մտքերի լաբիրինթոսից, դարձյալ սկսեց խոսել նա ինքն իրան: Այո՛, հեշտ է ասել, հարկավոր է ազատվել այդ ծանր մտքերից, բայց կատարել . . . հըմ . . . Թշվառ արարած, զգացի՛ր քո ոչնչությունը, անիծի՛ր ինքդ քեզ, ուրիշ մխիթարություն չունիս: Չէ՞ որ դու ամեն ինչ փորձեցիր, և ի՞նչ հաջողություն գտար: Գրականություն, ուսուցչություն և ուրիշ սույնանման շավիղներ դու ոտք ես կոխել, ինչո՞ւ ուրեմն չկարողացար այդ շավիղներից մեկի վրա երկար շարունակել քո ընթացքը: Չէ՞ որ դու մինչև անգամ ուզում էիր արհեստավոր, նույնիսկ հասարակ բանվոր դառնալ, ինչո՞ւ այստեղ ևս չկարողացար երկար մնալ: Ո՞վ էր քեզ

արգելում, ի՞նչն էր խոչընդոտ դնում քո առջև:

Ո՞վ էր արգելում, ի՞նչն էր խոչընդոտ դնում իմ առջև, կրկնեց Քամալյանն ինքն իրան:

Ինքդ և ուրիշ ոչ ոք, քո խոչընդոտը պարունակվում է հենց քո մեջ, շշնջաց նրան նույն ներքին ձայնը: Որոնիր և կգտնես, հարցրո՛ւ քո հիվանդ նյարդերից, քո դյուրագրգիռ զգացմունքներից, հարցրու քո թույլ կամքից, անհիմն ու անհաստատ բանականությունից, և նրանք կասեն քեզ: Դու ամեն տեղ որոնում էիր այն, ինչ որ քեզ համար հնարավոր չէր գտնելու, և, որոնածդ չգտնելով, հուսահատվում էիր ու թողնում քո ընտրած ճանապարհը: Դու դեռ գործը չսկսած, նրա վերջի, նրա հետևանքի մասին էիր դողում, և այդպես անում էիր դու ամեն անգամ, բոլոր ասպարեզներում: Քո խելքի և զգացմունքների մեջ երբեք ներդաշնակություն չի եղել ահա՛ քո ցավը, քո խոչընդոտը, քո արգելքը: Դու չգիտեիր և այժմ իսկ չգիտես այն նշանավոր իմաստասերի խոսքերը, թե «կյանքը կոմեդիա է մտածողի համար, իսկ դրամա զգացողի համար»: Քեզ համար նա դրամա է եղել, ուրեմն թող կատարվի այդ դրաման մինչև վերջը:

Ճշմարիտ է:

Խմի՛ր, ուրեմն, քո դառնությունը մինչև բաժակի հատակը:

Խմե՞լ, այո՛, կխմեմ և մի կաթիլ անգամ չեմ թողնիլ նրա մեջ:

Եվ Քամալյանը կրկին սկսեց շրջել:

Փոքրիկ սենյակը լցվել էր ծխախոտի ծխով: Վառարանի մեջ այրվում էին փայտի վերջին կտորտանքը:

Հույս, ահա ի՞նչ է հարկավոր ինձ, ահա ինչի բացակայությունն է թունավորում իմ կյանքը: Բայց ո՞րտեղից գտնել հույս, և ո՞ւր է նա, ի՞նչպես կարող է նա նորից վերադառնալ իմ մեջ, քանի որ նա միանգամայն, այո՛, միանգամայն մեռած է . . .

Այս խոսքերը Քամալյանն արտասանեց ավելի բարձր ձայնով: Հետո նա յուր մռայլ, ցրված հայացքը ուղղեց դեպի վառարան և սկսեց անթարթ աչքերով նայել

կրակին: Մի տեսակ դառն ժպիտ էր խաղում նրա շրթունքների վրա այդ ժամանակ:

Ահա վառարանի մեջ այրվում է անտառից բերված փայտը: Սրանք ևս, այդ անշունչ փայտի կտորտանքն ևս, անօգուտ չեն: Քանի որ լուռ անտառի մեջ էին, այնտեղ նրանք կազմում էին ահագին կանաչազարդ ծառեր բազմաթիվ ճյուղերով և անհամար տերևներով: Այդ մի բախտավորություն է: Նրա ճյուղերի շվաքի տակ հանգստանում էր հոգնած հովիվն յուր փոքրիկ գառնուկների հետ, նրա գագաթում ուրախ-ուրախ թռչկոտում և զվարճանում էին անթիվ թռչնակներ: Որքա՜ն, երևի, բախտավոր էր զգում իրան ծառն այդ ժամանակ, որչա՛փ նա հպարտանում էր, զգալով յուր օգտակարությունը թե՛ մարդուն և թե կենդանիներին: Սակայն, ապերախտ է մարդը: Ի՞նչ վճարեց նա բարեսիրտ և օգտավետ ծառին նրա վեհանձնության փոխարեն: Նա, այդ երախտամոռ արարածը, կացնի սուր բերանն յուր կեղտոտ և զզվելի ձեռներով ուղղեց ծառի ամուր և հաստ բունին: Տնքաց այդ վեհանձն մարդասերը, յուր սրտի խորքից անիծեց ապերախտ մարդուն, ճռճռաց և, մի դառն հառաչանք արձակելով, թավալվեց գետին: Ծառը մեռավ, բայց մահից հետո ևս նա չկորցրեց յուր օգտակարությունը: Նրա մարմնի փշրանքներն ահա այսօր ձմեռվա սառնությունից պաշտպանում են մի զզվելի մարմին: Գյուղական խրճիթում նրանք տաքացնում են աղքատ շինականի և նրա փոքրիկ զավակների ձյունից ու բուքից քարացած մարմինները: Հարուստի պալատում նրանք դուրեկան ջերմություն են պարգևում փարթամներին: Իսկ նա, անբախտը, նա է միայն ավելորդ մարմին աշխարհի երեսին: Որքա՜ն դժբախտություն, որպիսի՜ ցավ է զգալ ինքդ քեզ մինչև անգամ այդ անշունչ առարկայի, փայտի առջև քո ստորությունը, քո ոչնչությունը: Այդ մի անտանելի վիշտ է . . .

Քամալյանը մոտեցավ սեղանին և կրկին սկսեց թերթել հիշատակարանը:

Այնտեղ նկարագրված է նրա կյանքը 187 . . . թվականից մինչև այսօր . այսինքն սկսած այն օրից, երբ ավարտեց գիմնազիայում յուր ուսման ընթացքը: Նա արհամարհեց բարձր կրթությունը և ինչո՞ւ: Նրա համար, որ ավելի շուտ մտնի հասարակական գործունեության ասպարեզը: Այն ժամանակ շտապում էր և, կարծելով, թե բավական է յուր ստացած մտավոր պաշարն այդ ասպարեզում

յուր համար հարմար տեղ բռնելու: Նա մտածում էր, որ կարող է ընթերցանությամբ լրացնել այն պակասը, որ պիտի լրացներ համալսարանն, և սկսեց այդ օրվանից անդադար և անընդհատ կարդալ, կարդալ ու կարդալ: Ահա այստեղ գրված է նրա կարդացած գրքերի անունները: Տեր աստված, ո՜րչափ անկանոն և անկապ ընթերցանություն: Բայց նա մինչև այսօր էլ շարունակում է: Օ՛հ ցնորք, մի ժամանակ նա հավատացած էր, թե մեծ բանաստեղծական ձիրք ունի, և այդ ցնորքով ոգևորված ուսումնասիրում էր Շեքսպիրին, Շիլլերին, Բայրոնին, Գյոթեին: Լա՜վ ուսումնասիրեց . համբերություն չունեցավ սրանց գրվածքներից գեթ մեկը կանոնավոր կերպով կարդալու: Ինչ ծաղրելի միտք էր այն, որ այդ ժամանակ նրան պաշարել էր: Նա հավատացած էր, թե յուր մեջ կա թաքնված ընդարձակ տաղանդ և կարծում էր, որ ընթերցանությունը կսպանի այդ տաղանդի ինքնուրույնությունը: Բայց ահա՛ նրա բանաստեղծական տաղանդի պտուղը, ահա այն հիմար, անհամ ոտանավորները, որոնք նույնիսկ Թառումյանի նման տխմարին էլ ծիծաղ էին պատճառում: Փորձեց մի դրամատիքական պիես գրել . կարծում էր, որ պրոզան ավելի կհաջողվի: Բայց, դեռ առաջին երկու երեսը չավարտած, թողեց: Այն արդեն չափից դուրս անհաում էր: Փորձեք վեպիկներ գրել . . . թյո՛ւ, ի՛նչ անտանելի էին այդ օրերը: Ուղիղ երկու շաբաթ մտածել միայն մի վեպիկի վերնագրի մասին և վերջ ի վերջո հորինել «Դանդաղության», վերնագիր այդ արդեն չափից դուրս է, խելագարություն է: Եվ ո՞ր մեկը թվի,
նրա հիմարություններն անթիվ, անհմար են, նրա ամեն քայլը եղել է սխալ: Բայց ինչի՞ցն է ձագել այդ սխալը: Թուլությունից, հաստատ կամքի բացակայությունից, որոնք նրա անբնական կյանքի հետևանքներն են: Նույն անբնական կյանքը շարունակվում է և՛ այսօր: Նրա ուղեղը ծանրաբեռնվել է հազար տեսակ տարբեր գաղափարներով, իրարու հակառակ մտքերով, և այդ բոլորն անորոշ ու անկանոն կերպով այս րոպեին դասավորված նրա գլխումը, դժդժում են այնտեղ, ինչպես անթիվ որդեր: Ի՞նչ է արել . . . ի՞նչ է անում և ի՞նչ պիտի անի . . . . Է՞լի ոչինչ: Ոչի՜նչ . . .

Նա հանեց ժիլետի գրպանից ժամացույցն և նայեց:

Արդեն գիշերվա երկու ժամն է, քունս չի տանում, գլուխս ցավում է . . . ականջներումս, կարծես, թմբուկներ են ածում, գլխիս գանգը ուզում է տրաքվել:

Ի՞նչպես տաք է ճակատս . աչքերս մթնում են . . . այդ ինչի՞ցն է . . . Անքնությունից կլինի, երեկ, գիշեր էլ մինչև լույս չեմ քնել: Բայց ի՞նչ անեմ, որ քունս չի տանում: Զարմանալի բան . . . այսօր չեմ ճաշել, երեկոյան էլ թեյ չեմ խմել, բայց քաղց ամենևին չեմ զգում, ախորժակս մեռել է . . .

Նա կրկին բարձրացավ տեղից և կրկին սկսեց քայլել: Այս անգամ նրա երեսին բոլորովին գույն չէր մնացել, աչքերը վառվել էին, ցամաքած շրթունքները ցնցողաբար դողդողում էին: Նա մտածում էր, բայց ինչ էր մտածում այդ ինքն էլ չգիտեր: Նրա գլխում տիրում էր կատարյալ քաոս: Սակայն մտքերի այդ խառնաշփոթության մեջ որոշվում էին հետևյալ գծերը:

Հոգու անդորրությունը մարդկային կյանքի երջանկությունն է: Երանելի է այն մարդը, որ վայելում է այդ երջանկությունը: Ես մինչև այսօր զուրկ եմ եղել նրանից, նամանավանդ այժմ: Իմ անցյալը լիքն է վշտերով, ապագան պաակերանում է իմ առջև սև գույներով, իսկ ներկան անտանելի է: Անտանելի՛ է, հեշտ է ասել, թե կյանքն անտանելի է, բայց զգա՞լ այդ անտանելիությունը, օօ՛օ՛ . . . Մուրացկանի, անդամալույծի դառն, դժնդակ կյանքի հարվածների ներքո թշվառացած արարածների ողբալի դրությունը կարող է հասկանալի լինել ամենի համար: Բայց թե որքան ծանր է այս դրությունը, որքան վշտալի է այդ զգալի է միմիայն իրան, միմիայն թշվառին: Ամենազորեղ երևակայությունը, ամենազգայուն սիրտ ունեցող մարդն անգամ չի կարող զգալ ուրիշի թշվառությունների տասներորդ մասը: Ո՞վ կարող է զգալ իմ դրությունը, բացի ինձանից: Ո՛չ ոք: Ինչպես կարող եմ ես հասկացնել ուրիշներին այն, ինչ որ ես եմ զգում: Ոչ մի կերպ, դա անհնարին է:

Քամալյանը կրկին թաղվեց մտածողության մեջ: Անցան մի քանի րոպեներ և կրկին սկսեց խոսել բարձր ձայնով:

Այո՛, անտանելի է կյանքը, այս աշխարհում ինձ համար տեղ չկա: Անօգուտ եմ եղել մինչև օրս . . . անօգուտ եմ այժմ . . . անօգուտ կլինի և իմ ապագան: Անօգուտ ինձ համար, վնասակար ուրիշների համար: Եվ ով կարող է ասել, որ ես հասարակության ավելորդ անդամ չեմ: Ա՜խ, կյանքի բեմի վրա ես դեր չունիմ: Իսկ մի մարդ, որ դեր չունի, նա պիտի հեռանա բեմից, որպեսզի չխանգարի խաղացողներին: Այդ պարզ է, և ոչ ոք չի կարող հակառակել: Ի՞նչ միտք ունի,

ուրեմն, իմ գոյությունը: Ոչինչ: Չկա մի բան, որի հետ կապված լիներ իմ կյանքը: Ես ավելորդ մարմին եմ, որ սխալմամբ ընկել եմ այս աշխարհ: Ես իսկի մարմին էլ չեմ . . . թափանցելի օդ . . . Այդ էլ չեմ . . . օդը օգտավետ է . . . Բաս ի՛նչ եմ . . . ո՛չինչ: Սխալվում են ֆիզիկոսները, ասելով թե աշխարհում «ոչինչ» ասված բան չկա: Ի՞նչպես թե չկա, բաս ես ի՛նչ եմ: Սխալվում են . երևի, նրանք ինձ չեն ճանաչում, ապա թող ինձ իրանց գիտնական հետազոտության ենթարկեն, այն ժամանակ կտեսնեն, թե ինչպես կոչնչանա իրանց թեորիան:

Դրսում սաստիկ ձյուն էր գալիս: Քամալյանը բարձրացավ տեղից և, պատուհանի վարագույրը մի կողմ ծալելով, սկսեց նայել դեպի փողոց: Երկար ժամանակ նա անշարժ դրության մեջ նայում էր քրտնած ապակիների միջով ձյունալի մթնոլորտին: Հանկարծ նա, կարծես մի բան մտաբերելով, աջ ձեռը խփեց ճակատին և պատուհանի վարագույրը շտապով ծածկեց:

Վճռված է, վճռված է, արտասանեց նա բարձր ձայնով և կրկին դիմեց սեղանին:

Նա ջարդված սրտով, թուլացած մարմնով ընկավ աթոռի վրա և երկու ձեռներով պինդ սեղմելով գլուխը, սկսեց անթարթ աչքերով նայել հիշատակարանին: Նրա հայացքն անմիտ էր, նրա շրթունքները
ժպտում էին վայրենի կերպով, աչքերը փայլում էին մի տեսակ կատաղի փայլով: Մի քանի րոպե նա այս դրության մեջ մնաց, հետո կրկին սկսեց քայլել: Նրա ծնկները թուլացել էին, հարբածի նման չէր կարողանում ուղիղ ման գալ: Այդպես շարունակեց մոտ կես ժամ: Հետո նա, շուռումուռ գալով, դարձյալ մոտեցավ սեղանին և հանկարծակի, խելագարի պես, հարձակվեց հիշատակարանի վրա, վերցրեց նրան և սկսեց ձեռներով ճմռտել և ատամներով կրծոտել . . .

Վառարանը հանգչելու վրա էր, կրակի երեսն արդեն ծածկված էր մոխրով: Քամալյանը, հիշատակարանը կրծոտելով և վայրենաբար բղավելով, մոտեցավ վառարանին, վերցրեց ունելիքը և կրակը խառնեց: Անցան մի քանի վայրկյաններ, հանկարծ կրակը վառվեց, և վառարանի մեջ բարձրացավ պայծառ բոց:

Հա՛ հա՛ հա՛, քսանուհինգ տարվա կյանք . . . ահա՛ ինչ է քո վարձը, ահա ինչի ես արժանի դու, գոռաց նա վայրենի զվարճությամբ . նայելով հիշատակարանի բոցավառված թերթերին:

Մի րոպեում կրակը լափեց երեսուն թերթերից բաղկացած ձեռատետրը: Բոցը դադարեց, և կրկին մոխիրը ծածկեց կրակի երեսը:

Վերջացավ, վերջացավ ամենայն ինչ, քսանուհինգ տարվա կյանքս մոխիր դարձավ, մոխիր դարձավ իմ բոլոր անցյալը . . . Ազատվեցի, ուֆ, ազատվեցի . . . գնա կորիր հին կյանք, էլ քեզ հետ ես գործ չունիմ:

Ամեն ինչ կորավ կորավ, ամբողջ կյանքս, անհետացավ: Չկա այն: Իսկ ապագա՞ն, հը՛մ, երեխա եմ, նորից պիտի մեծանամ, հա՛, հա՛, հա՛, քսան ու հինգ տարեկան երեխա, ինչ ասել կուզի, շատ փոքր եմ դեռ: Սպասիր, կրակ, ես քեզ համար դեռ կերակուր շատ ունիմ պատրաստած, տեսնում եմ խիստ ես քաղցած . . . սպասի՛ր: Դա ի՞նչ է, հա՛ . . . .

Նա սեղանի վրայից վերցրեց մի մեծ հաստակազմ գիրք:

Առաջ, առաջ այս ցնորամիտին, հետո, ասաց նա ձգելով գիրքը վառարանը: Բարձրացավ մի թանձր ծուխ, որից հետո գիրքը բոցավառվեց, և նրա կազմի վրա փայլեց ոսկեզօծ տառերով տպված «Философия безсознательнаго» վերնագիրը: Բոցը չդադարած,
վառարանի մեջ ընկավ մի ուրիշ գիրք, որին հետևեց երրորդը, չորրորդը, թվով մինչև տասը:

Հիմարներ, ամբողջ ձեր դատարկ կյանքը նվիրել եք այդ թերթերը սևացնելուն, տեսեք կրակը ինչ շուտ է լափում ձեր խելքը . . . Ի՞նչպես է, լա՞վ է, կռվեցեք իրարու հետ, բայց տեսեք, ես ձեզ ինչպես հաշտեցրի . . .

Բոցը կրկին դադարեց, և մոխիրը ծածկեց կրակի երեսը: Քամալյանը հեռացավ վառարանից, կանգնեց սեղանի առջև, մտիկ տվավ այրված գրքերի դատարկված տեղին, հետո հայացքը դարձրեց վառարանին և ձեռները բարձրացնելով, մի ուժգին հարված տվավ գլխին:

Ի՛նչ արի ես, ի՛նչ արի, ի՛նչ արի այդ, գոռաց նա այնպիսի զորեղ ձայնով, որ հարևան սենյակում քնից զարթնեց նրա տանտիրուհին, պառավ Քեթևանը:

Այժմ ես նոր մարդ եմ, հա, հա, հա, կրկնեց Քամալյանը, կատաղաբար ծիծաղելով: Շեմքի մեջ երևեցավ Քեթևանի սարսափած դեմքը:

Քամալյանը, ինքն էլ չգիտեր թե ինչու, հարձակվեց պառավի վրա և, բռնելով նրա թևերից, ներս քաշեց:

Ե՛կ այստեղ, ցանցառ պառավ:

Պառավը սարսափած, դողդողալով, մեջքից ծռված, ակամա հետևեց նրան:

Քանի՞ տարեկան ես:

Խելքդ դրուստ տիղը չէ, երազ ես տեհի:

Ասիր տեսնեմ, յոթանասուն տարեկան կենդանի, ի՞նչպես ես ապրել այդքան ժամանակ, հըմ, չե՞ս զզվել կյանքից, հը՛մ, ասի՛ր, կրկնեց Քամայլանը, բոլոր ուժով թափահարելով պառավին:

Ի՞ծանիրդ . . .

Սուս, սուս, դուրս եկ, գնա, քունս տանում է, դո՛ւրս:

Նա պառավին հրեց սենյակից դուրս և դուռը փակելով, պառկեց երեսի վրա անկողնում:

Ի՞նչ եմ անում, ի՛նչ եմ անում, կրկնում էր նա անդադար:
Եվ մի ամբողջ ժամ նա մնաց այդպես պառկած: Վերջապես, քունը հաղթեց նյրան:

Առավոտյան պառավ Քեթևանը, վախվխելով դուռը բաց արավ և մի ոտը սենյակի ներսումը, մյուսը դրսում, հարցրեց .

Վո՞ւնց իս:

Գլուխս ցավում է, տաքացրել եմ, դեդի, մի հաքիմ կանչել տուր, պատասխանեց Քամալյանը, վերմակով ծածկելով իր գունաթափ դեմքը և երեսը շուռ տալով

պատին . . .

1884 թ . , Թիֆլիս:

Յատուկ Պոեմ